

DVOJNÁSOBNÉ JUBILEUM JANA PATOČKY (1907–1977)

Lenka Karfíková, Michal Karas, Jindřich Veselý, Aleš Pištora

JAN PATOČKA'S DOUBLE ANNIVERSARY Due to his double anniversary in 2007, Jan Patočka (1907–1977), Czech philosopher and one of the first spokespersons for *Charter 77*, has attracted new attention among the Czech and international public. *Teologická reflexe* offers its readers two student essays written in the seminar *Jan Patočka: Europe as the Care for the Soul* organized in the summer term of 2007 at the Protestant Theological Faculty in Prague, and a report on the International Patočka Conference held in Prague in April 2007.

In his essay *Plato's Care for the Soul according to Patočka's Phenomenological Interpretation*, Michal Karas summarizes the project of the care for the soul which in Patočka's view was the very core not only of Greek philosophy but also of European thinking and culture. According to the phenomenological interpretation offered by Patočka, the soul seems to be the ability of human beings to search for the truth, to allow phenomena to become apparent and to transform reality (including political reality) by transcending it through freedom. Being not a given reality but rather a movement of freedom, the soul needs to be cared for in the Socratic dialogue searching for the real sense of all things.

Dealing with the same topic, Jindřich Veselý shows more criticism of and doubts about Patočka's concept. His paper *The Care for the Soul according to Patočka and Its Criticism* raises several questions about the real content of such a care for the soul, which avoids Platonic ideas, undervalues myth, and presents Greek philosophy and politics as the only basis for the European tradition. In his understanding, in contrast to Patočka, the author stresses the Jewish and Christian roots of Europe, whose care for the soul includes not only a rational search but also imagination, myth, and religion.

Reporting on the International Patočka Conference, Aleš Pištora focuses on three topics representative of Patočka's thinking that are still of interest for contemporary discussions: Patočka's concept of Europe, his project of "asubjective phenomenology", and his idea of religion concerning especially Christianity as a faith in God becoming immanent in human history.

Jan Patočka, jehož sté narozeniny si letos připomínáme a od jehož smrti zároveň uplynulo právě třicet let, je patrně nejvýraznější českou filosofickou postavou dvacátého století. To ovšem neznamená, že by byl tvůrcem nenapadnutelného filosofického systému; jeho velikost spočívá spíše ve

¹ Vypracováno v rámci Výzkumného záměru MŠMT č. MSM0021620802 „Hermeneutika křesťanské, zvláště české protestantské tradice v kulturních dějinách Evropy“.

schopnosti promýšlet vážné otázky, reagovat na staré i nové podněty, pochopit filosofii jako program života vybudovaného na tázání a problematizování.

Jako soukromý žák Husserlův a oficiální posluchač Heideggerův (během svého pobytu v německém Freiburgu r. 1933 stihl totiž český stipendista spojit obě tyto jak společensky, tak i filosoficky obtížně slučitelné možnosti) je Patočka nejen autorem fenomenologické analýzy *Přirozený svět jako filosofický problém* (1936), ale také zamyšlení nad dějinností lidské existence inspirovaného filosofií pozdního Heideggera *Kacířské eseje o filosofii dějin* (1975). Tyto dvě svou metodou i filosofickou pozicí velmi odlišné práce však nejsou svědectvím kontinuálního vývoje Patočkova myšlení, ale spíše jakýmsi dvěma extrémy, mezi nimiž se jeho filosofování pohybovalo stále. Nejsou to navíc zdaleka motivy jediné. Válečná léta Patočka zasvětil dosud málo známé práci o vztahu subjektivního nitra a světa jako prostředí jeho zvnějšňování, inspirované německým romantismem; zároveň se věnoval historickým rešeršům ke vzniku evropské moderny, na něž mohl navázat později ve svých studiích komeniologických. V poválečných přednáškách nabídl posluchačům pražské filosofické fakulty sérii výkladů k nejklassičtějším tématům z oblasti dějin filosofie, z nichž mnohé byly posléze publikovány: k presokratikům, Platonovi, Aristotelově pojetí pohybu, Hegelovi. Jeho pedagogické působení trvalo nicméně krátce, neboť již r. 1949 byl nucen universitu opustit; profesorem se stal až r. 1968 a nové politické zmrazení jej r. 1972 opět z university vyhnalo a přerušilo tak přednášky o fenomenologii a dějinách filosofie, jež se těšily širokému zájmu studentů i veřejnosti. V přednáškové činnosti Patočka pokračoval v tajných bytových seminářích, z nichž pochází mj. text *Platón a Evropa* vydaný z magnetofonového záznamu. Jak Platonova filosofie, tak i téma Evropy přitom patří k stěžejním otázkám, o nichž Patočka po celý svůj život přemýšlel. Pokusil se o specifickou interpretaci platonismu jako překračování danosti svobodou (což ovšem neznamená, že by chtěl postulovat oblast idejí – proto Patočka svůj platonismus nazýval také „negativní“). Evropa, její vznik, nosný princip jejího života (za nějž pokládal péči o duši) i její zánik, představovala pro Patočku výzvu nejen filosofickou, ale i politickou. Spolu s Platonem byl Patočka přesvědčen, že k filosofickému životu, tj. k pečování o duši, které se děje tázáním a problematizací, patří zároveň starost o věci obce, péče o svobodný politický prostor. Roku 1977 se Patočka spolu s Jiřím Hájkem a Václavem Havlem stal prvním mluvčím *Charty 77*. Zemřel po dlouhém výslechu Státní tajnou bezpečností 13. března 1977, jeho pohřeb na břevnovském hřbitově u sv. Markéty v Praze se stal demonstrací nově procitlého odpo-

ru vůči komunistické moci a zároveň manifestací její vlastní zastrašující síly. Lze pokládat za určitý zázrak, že Patočkovu dílo, zanechané do velké míry v rukopisné pozůstalosti, přežilo zásluhou jeho žáků v čele s Ivanem Chvatíkem a Jiřím Polívkou dobu komunistických prohlídek a je dnes souborně vydáváno nejen v češtině (v nakladatelství Oikúmené), ale výběrově také ve verzi německé a francouzské i v překladech do mnoha dalších jazyků.

Patočkův vztah k otázkám náboženským patří mezi velmi zajímavá témata jeho myšlení, k nimž se teprve v poslední době obrací badatelská pozornost. Teologicky vzdělaný čtenář bude možná překvapen, jak malý význam Patočka v některých svých textech přikládal křesťanství pro formování Evropy, kterou pokládal především za dědičku řecké filosofie a politiky. Na druhé straně jej nepochybně zaujme Patočkova snaha interpretovat křesťanství jako víru ve zdějinělé božství, které se odehrává v překerní lidské svobodě (ať už tento pokus bude pokládat za pozoruhodné domyšlení Hegela v intencích filosofie 20. století, nebo za obludný nápad lidské *hybris* toužící postavit člověka na Boží místo). Uvážíme-li, že Patočka několik svých prací zasvětil také přemýšlení o smyslu českých dějin (v nichž oproti Palackému neviděl kontinuitu nesenou reformačními ideály, ale spíše diskontinuitu jednotlivých komunit obývajících náš geografický prostor), má svou zajímavost i jeho postoj vůči katolictví a protestantismu. Ve svém mládí Patočka vystoupil z katolické církve, aby do ní po nedlouhé době opět vstoupil. Podle svědectví svých blízkých byl ovšem spíše jakýmsi „matrikovým katolíkem“, jakkoli náboženství přičítal nemalý význam. O to zajímavější je svědectví, které v jednom soukromém dopise z r. 1954 sám podává o svém předsevzetí stát se československým evangelíkem, na něž měla zřejmě rozhodující vliv kontroverzní osobnost J. L. Hromádky:

„Protestantism je jediný útvar, který je kompatibilní s revolucí, jak ukazuje příklad Hromádkův. A protestantská teologie je živé křesťanské myšlení v dnešní době. Při všem, co jsem vnitřně překonal, křesťanského Boha jsem nejen neodmítl, nýbrž učinil základnou – ve formě Boha pravdy a lásky. Že náboženství mimo církev, kde se lidé učí spolu modlit a rozumět Božímu příkazu, je planý diletantismus, je nauka, která mi u Hromádky a jiných jemu podobných připadá evidentní a správná. Jaký z toho učiníš praktický závěr?“¹

Ať na nás tento Patočkův, ostatně neuskutečněný úmysl a jeho zdůvodnění působí jakkoli, je rozhodně dokladem vážné pozornosti, kterou Patočka náboženským otázkám věnoval. Další analýzy Patočkova filosofického

¹ J. Patočka v dopisu M. Holubové, in: M. Holubová, *Cestou necestou*, Praha 1998, str. 307.

díla dost možná ukáží, že jeho postoj ke křesťanství měl právě tolik obtížně slučitelných facet jako jeho úsilí filosofické. Monograficky byl této otázce věnován zajímavý příspěvek Ludgera Hagedorna na letošní patočkovské konferenci, o němž se čtenář dozví více v referátu Aleše Pištory o celé této jubilejní akci.

Krom referátu o zmíněné konferenci najde čtenář v následujícím studentské eseje Michala Karase a Jindřicha Veselého, které vznikly v rámci semináře *Jan Patočka: Evropa jako péče o duši* konaném na ETF UK v letním semestru 2007 (vedoucí L. Karfíková a A. Pištora). Pokládám za velmi slibné, že cyklus Patočkových přednášek *Platón a Evropa*, který se v semináři četl, vyvolal u posluchačů nejen příznivý ohlas a zájem, ale také kritiku a potřebu vlastního domýšlení. Lenka Karfíková

Patočkova fenomenologická interpretace platónské péče o duši

Michal Karas

Tato práce chce být jakýmsi základním nárysem Patočkova výkladu platónské myšlenky péče o duši. Na základě Patočkových textů *Platón a Evropa*¹ a *Evropa a doba poevropská*² se snažím představit Patočkův koncept péče o duši především v aspektech jeho původu, jeho vnitřní struktury a jeho role v Patočkově fenomenologickém myšlení.

Péče o duši jako proprium řecké filosofie

Celá tradice řecké filosofie se podle Jana Patočky dá shrnout pod pojem péče o duši. Neboť jen duše, jakožto orgán člověka, který se vztahuje k věčnosti, k tomu, co je trvalé, pravdivé a dobré, je schopna proniknout do světa nezahalené pravdy a dosáhnout tak pravého poznání. Toto poznání však jistě není automatická schopnost každé lidské duše, nýbrž toliko takové, která se dokáže k trvalému, pravdivému a dobrému vztahovat nikdy

¹ Patočka, J., *Péče o duši II*, Praha: OIKOYMENH, 1999, str. 149–355.

² Patočka, J., *Evropa a doba poevropská*, Praha: Lidové noviny, 1992.

nekončícím kritickým a zároveň sebekritickým dotazujícím se myšlením.³ Patočka ovšem spěchá zdůraznit, že onen pohyb pečování, onen postoj neustálého zkoumání, hledání a vždy nového problematizování již dosaženého poznání se neodehrává jen pro toto poznání – nahlédnutí ideálního – samo. Mnohem spíše tu běží o formování, sjednocování duše skrze právě toto nahlédnutí, o to, aby se stala tím, čím být má; jde o bytí duše jako takové.

Ve svém souboru přednášek *Platón a Evropa* uvádí Patočka dva navýsost významné řecké filosofy, kteří jako první starost o duši tematizují – jsou jimi Démokritos a Platón. Oba se dle Patočky shodují v tom, že duše nesmí setrvávat u pomíjivého a v posledu pouze zdánlivého světa jsoucen, nýbrž se musí ustavičnou péčí o sebe samu povznést ke světu bytí.

Zde však, upozorňuje Patočka, společný náhled obou filosofů končí, neboť zatímco Démokritos činí péči o duši jakýmsi služebným prostředkem pro dosažení pravého pohledu na svět, Platón jde za tuto metu dále a tvrdí, že účelem o sobě je výlučně duše sama, kvůli ní se poznává, kvůli ní se zře nezakrytá pravda. Duše je zde podle Patočky to, co udílí všemu dalšímu smyslu; bez duše, která je tím, čím být má, nemá smyslu logos, pravda, ba ani dobro. Právě z tohoto důvodu musí být péče o duši prvním a posledním lidským cílem a veškerá ostatní lidská činnost musí být tomuto účelu služebná. Život z nahlédnutí je tedy společný oběma, avšak smysl tohoto zření pravdy – totiž formování, utváření duše – nahlíží dle Patočky pouze Platón.

Příkladným a vzorovým pečovatelem o duši (resp. duší, jež sama o sebe pečuje – Patočka na Platónově filosofii oceňuje právě to, že mluví o duši, kterou jsme) je ovšem podle Patočky Sókratés, který péči o duši (nejen svou, ale i ostatních athénských občanů, jakož i duši celé obce) zasvětil doslova celý život. Neustálým, nikdy nekončícím (neboť Sókratés v každém okamžiku svého nahlížení ví, že nic neví) dialogem, tázáním, zkoumáním svých vlastních myšlenek i myšlenek bližních vede boj za pravé nahlédnutí, byť jde dle Patočky o jakési nahlédnutí „negativní“, tj. hledající, založené na ustavičné kritice již dosaženého poznání, jež se znovu a znovu ukazuje jako mínění, uvězněné v sítích světa zdání.

Sókratés jako by dle Patočky ztělesňoval ono řecké probuzení se z tady, kde jsou odpovědi dány již před otázkami, do přítomnosti universa, v němž je nám pravda o věcech vždy nějak dostupná, pečujeme-li o duši (o tuto schopnost vztahovat se k pravdě o věcech) a dokážeme-li ji sjed-

³ Takový postup myšlení Patočka ztotožňuje s Husserlovou „epoché“.

notit a správným směrem zaměřit, totiž k tomu, co pravdu o věcech a tedy i nás samých zakládá.

Tři okruhy platónské péče o duši

Patočka se ve zmíněných přednáškách i ve stati *Evropa a doba poevropská* několikrát vrací k jakési trojdimenzionalitě platónské péče o duši, totiž (1) k péči o duši v jejích ontokosmologických předpokladech, (2) k politické dimenzi péče o duši a (3) k náboženskému smyslu péče o duši.

(1) Dle Patočkova výkladu Platóna stojí duše ontologicky (v analogii k matematice) v jakémsi myšleném středu bytí, má tudíž jak přístup ke světu principů, počátků a důvodů všech jsoucen, tak je zároveň jedním ze jsoucen a je mezi jsoucna vržena. Pohyb duše je pak jakýmsi středem všehomíra, je to základní pohyb celého kosmu, neboť duše je dle Platóna především veličina kosmická. Duše je něco, co samo sebe určuje k svému bytí a co zároveň dává smysl hierarchii bytí. Právě ona je totiž místem zjevování a rozlišování dobra a zla, pravdy a zdání. Nejzákladnější role duše je tedy smysl pro dobro a zlo, přičemž základní pohyb duše je směrem k dobru (pohyb péče o duši). Patočka se dokonce odváží tvrzení, že dobro jako takové existuje pouze za předpokladu, že existuje pohyb duše k dobru. Idea dobra tedy nemůže být čímsi na ontologicky vyšší úrovni, nemůže být ani něčím od duše zcela odlišným. Vždyť právě samopohyb duše, jenž jest počátkem všeho pohybu vůbec, udílí jsoucnům jejich smysl. Tak tedy i idea dobra je něco v tomto základním pohybu duše už přítomného.

Patočkovi velmi záleží na tom, aby duše nebyla chápána staticky jako nějaké jsoucno v hierarchii jiných jsoucen. Pohyb, který duše vykonává, je pro Patočku cestou duše od světa naivní ideologické strnulosti, světa, jenž se domnívá třímat pravdu, k pravdě samé. Tato cesta k náhledu, k jasnosti o světě, o nás samých je však zároveň už pravdou samou. Vždyť filosofie, která se nezřekne nároku na pravdu jako něco definitivního, apodikticky daného, ustrnula a přestává být filosofií. Myšlení, které došlo (zdánlivě) svého cíle a tak se zastavilo, je myšlení duše, jejíž péče byla zanedbána.

(2) Podle Patočkovy interpretace se filosof (člověk pečující o duši), který dospěje k nahlédnutí dobra a zároveň předběžnosti a nedefinitivnosti svého vědění, nutně dostává do konfliktu s obcí, v níž převládají lidé naivně si nárokující poznání pravdy. V jejich očích se pak filosof jeví jako zloduch, zpochybnující základní hodnoty, na nichž obec spočívá. Ve skutečnosti se však jedná o něco jiného: filosof pouze poukazuje na nedochůdnost všech nedotknutelných pravd a hodnot obce (neboť je donekonečna vysta-

vuje zkoumavému kritickému dotazování) a za jejich (pohříchu pokryteckým) uctíváním odhaluje skryté tyranské smýšlení. Smrt filosofa, která jaksi nutně vyplývá z jeho poslání a následného konfliktu – neboť svět je propadlý falešnému pohledu pouhého zdání, „je ve zlém“ – však s sebou nese i jeho odkaz, totiž myšlenku založit novou obec, obec vystavěnou právě na pečování o duši, obec pravdivou a spravedlivou.

Patočka však nezapomene podotknout, že celé Platónovo vykreslování struktury obce má sloužit (mj.) jako geometrická analogie duše. Platónovi jde o to, abychom na obrazu obce poznali a pochopili strukturu své vlastní duše – sebe samých. (Duše je přece ontologicky základnější – obec je toliko funkcí duše, a proto musí nutně zrcadlit její strukturu.) Tento obraz má tedy za úkol znázornit, že tak jako v obci nacházíme různé části, mající různé vlastnosti a tendence, části, jež na sebe vzájemně působí, ovlivňují se, snaží se ovládnout co možná největší díl z celku, tak je smysluplné i v duši mluvit o takovýchto částech. Otázka po přiměřeném místě a funkci každé jednotlivé složky obce se tak stává otázkou po správném uspořádání duše. Běží tu především o ovládnutí živelných částí složkami odpovědnými, jež jsou schopny náhledu. Děje-li se toto, je-li duše takto ohraňována, tvarována, sjednocována, děje se péče o duši.

Důležitý je však i opačný směr – totiž rozvrh nové obce, obce založené na péči o duši. Je-li možný nový život z nahlédnutí, život pečování o duši, je dle Patočky možná i nová obec tímto nahlédnutím a touto péčí formovaná. Obec ovšem není pouhá odvozenina duše, jež by byla, co se pečování týče, až na druhém místě. Naopak, život duše z nahlédnutí se podle Patočky odehrává a naplňuje právě v obci, obec je místo, kde se o duši pečuje, a to nejen zřením ideálního, ale vždy rovněž činem filosofa, jemuž záleží nejen na péči o duši svou, ale i o duše druhých. Filosof nemůže jinak, než že se, nahlédl-li pravdu o skutečnosti, snaží, aby se stejného nahlédnutí dostalo i ostatním. Proto ono neustálé Sókratovo dotazování se na pravdivost smýšlení a jednání athénských občanů. (A proto též Patočkovy vystoupení jakožto mluvčího Charty 77 a usvědčení vládnoucího režimu ze lži a odporování svým vlastním idejím.)

(3) Třetím, snad nejdůležitějším aspektem péče o duši, je péče o duši jako ovládnutí sebe sama, péče o duši jako zformování, sjednocení a ohraňování duše. Patočka podotýká, že teprve v konceptu platónské péče o duši se poprvé stává významným bytí duše jako takové – bytí duše pro sebe samu a v sobě samé; její pohyb k ideálu, či naopak těkání a „rozplizlost“ v naivním vztahu ke světu, její vnitřní sebekritický dialog, její vztah k zdánlivému či pravému bytí. Teprve zde se dostává duši skutečného a podstatného vnitřního života. Duše je nyní pohybem mezi dobrem

a zlem, mezi získáním pravého bytí a zoufalstvím nebytí. Tímto pohybem tedy duše může získat znalost sebe samé, ale především, jak zdůrazňuje Patočka, bohatství vnitřního života (života správně orientovaného, sjednoceného, kterému jde o jeho bytí). Takový pravý život získá duše ze svého vlastního sebeurčení (k bytí oproti zdánlivému bytí, k dobru oproti zlu) – totiž z porozumění sobě jakožto svobodě a zároveň odpovědnosti za nalezení svého bytostného pohybu.

Fenomenologické specifikum výkladu péče o duši

Patočka pokládá za velmi závažnou otázku po tom, co nám péče o duši vyjevuje o vlastní podstatě duše. Podle jeho přesvědčení duše ve svém podstatném pohybu odkrývá bytí, a to takové bytí, jež nikterak není světem věcí a událostí kolem nás. Toto bytí je pak přístupné jedině skrze pohyb duše, skrze její myslící formování a jeho reflexi. Duše takto může nahlédnout to, co je před veškerou pravdou a iluzí, co teprve zakládá veškerou realitu i pravdu o nás, o světě. Je to podle Patočky dáno faktem, že jsme v blízkosti zjevování, a to zjevování bytí jako takového. Jsme přímo u zjevování fenoménů jako jasnosti o světě, o věcech, o nás samých. Zjevování celku světa se děje v nás, proto jsme beznadějně, ale zároveň i nadějně bytostmi pravdy, která nám ukazuje naše postavení v rámci světa. Beznadějně proto, poněvadž naše situace je zoufalá, jsme v jakési „excentricnosti“ existence mimo střed bytí, kam přece naše duše svou podstatou náleží. Uvědomění si takové zoufalé situace je však zároveň nadějně, neboť může vést k ořesu a zásadnímu obratu v člověku. Obrat pak znamená zásadně nový životní rozvrh – totiž že člověk jasnost o světě, to, že je u zjevování fenoménů, učiní svým životním programem: všechno myšlení a jednání se musí dít z nahlédnutí této jemu se dávající zjevnosti. Modus existence, který k uskutečnění takového životního programu vede, je právě péče o duši. Duše je u zjevování fenoménů – duši se věci ukazují v tom, čím jsou, duši se tak musí ukázat i její bytnost v tom, co je jí vlastní (fenomén jejího bytí). Duše, jíž se zjevuje podstata vlastního bytí, je zavázána k péči o sebe samu, ale platí to i naopak – duše, jež se o sebe stará, nazírá sebe samu jako fenomén a tím se zvyšuje, zintenzivňuje její (v původní situaci vždy upadlé) bytí.

Jak Patočka uvádí, nejen věci kolem nás, ale rovněž my sami jsme jsoucno, jež se ukazuje. Naše vlastní bytí se však může ukázat jedině tenkrát, pochopíme-li, že jeho jádrem je fenomén jako takový. Člověk je tedy základem a podmínkou ukazování obecně, ukazování se děje v člověku a s člověkem a bez něho nemá smysl. Člověk stojí podle Patočky na pomezí jsoucna a fenoménu a má možnost buď se zvrhnout do pouhého jsouc-

na a oddat se naivně věčné existenci, nebo se realizovat jako bytost fenoménu, bytost vztahená k pravdě. Patočka dokládá, že toto je de facto koncept, na němž vyrostlo celé řecké myšlení a později, po pádu Říše římské, také Evropa a její dějiny.

Filosofie klade od počátku svou otázku po původu a smyslu všech věcí tváří v tvář „prafaktu zjevnosti světa“, jak zní Patočkova poetická formule. Běží zde o zkušenost filosofie, že věci jsou zde pro nás, že se něco ukazuje a že my sami jsme v nějakém vztahu k ukazování samému, k celku, k věčnosti. Jedná se však o zkušenost filosofie, o zkušenost duše, která o sebe pečuje, nikoliv o původní zkušenost všech lidí – pro tu je charakteristické bloudění a zahalenost věcí.

Jak bylo výše zmíněno, dle Patočky se hlavní proud řecké filosofie stává cestou k bytí jako základu a smyslu lidského života. Cílem všeho snažení se tedy stává bytí – totiž bytí věčné, nevzniklé, nezanikající, přičemž hlavní snahou člověka-duše je nalézt bytostný vztah k tomuto bytí. Tak se člověk stává „nesmrtelnou“ duší, která zakládá svou existenci v nikdy nezanikajícím bytí, stává se doménou zjevování bytí. Patočka tuto interpretaci Platónova učení o nesmrtelnosti duše zavrhuje myšlenkou, že to, co je na bytí a tedy i na zjevu a zjevování „ne-reálné“ – tj. na jsoucno, na realitu nepřevoditelné – má podstatný vztah ke konečnosti naší existence. Snad lze tuto překvapivou část Patočkova výkladu interpretovat tak, že člověk vztahující se svým myšlením a jednáním ke svému bytí, člověk vědomý si úžasného faktu, že právě on je místem zjevování, tedy člověk pevně vztahovaný k ne-reálnému (a tedy negací nepodléhajícimu), je smrtí pouze „dokončen“ ve své svobodě celoživotního rozhodování mezi pravdou a iluzí, dobrem a zlem, věčným jsoucnem a fenoménem. (Bytostný vztah duše – jakožto základního pohybu k zjevnosti bytí – k onomu ne-reálnému přece nemůže být negován negací reality lidské existence.)

Myšlenka péče o duši inspirovaná Platónem je pro Patočku vskutku ideou, jež formuje jádro řeckého a následně evropského myšlení. Fenomenologickou cestou dospívá Patočka k zjištění, že duše je modus lidského bytí schopný pravdy – schopný vztahu k věčnosti, k ideálu, ke zjevování fenoménů. Díky ní je člověk schopen ptát se po bytí, po smyslu vši skutečnosti, a zároveň si uvědomuje svou pokleslost vzhledem k celku bytí. Tato schopnost umožňuje člověku učinit péči o duši (o tu naši stránku, jež má vztah k bytí) smyslem jeho bytí ve světě a zároveň tento svět pečujícím pohybem duše proměňovat.

Péči o duši Patočka zásadně vykládá jako něco, co se neodehrává pouze v transcendentální našeho vědomí. Zjevování jako takové odkrývá Pa-

točka jako „asubjektivní strukturu bytí“ – duše tudíž nemůže zůstat ve své subjektivitě, ale musí svůj základní pohyb vykonávat ve světě, v čase, v dějinách, a tím za ně přebírat odpovědnost.

Patočkovu pojetí péče o duši a jeho kritika

Jindřich Veselý

Cílem této práce je představit Patočkovu pojetí péče o duši podle jeho přednášek *Platón a Evropa*.¹ Soustředím se přitom zejména na aspekty, které pokládám za problematické či nejasné, zároveň ovšem inspirující a hodné domýšlení.

Lidská situace a její vyhlídky

V úvodu přednášek *Platón a Evropa* je filosofie charakterizována jako vnitřní jednání, které má být nápomocno v nouzi naší aktuální situace. Situovanost lidského života nemohou postihnout speciální vědy, protože k ní bytostně náležejí nejen jimi zkoumatelné věcné, ale i nevěcné komponenty, zvláště její nerozhodnutost. Tím se dostává ke slovu filosofie. Ta se sice zabývá pravdou, bytím, světem, poznáním atd., ale tyto problémy vyrůstají z kontextu lidského života. Filosofická reflexe je péčí o duši. Situace individuální, vždy začleněná do celkové situace světa, se reflexí proměňuje. To ovšem neznamená, že reflexe sama může nouzi lidské situace překonat, ba že ji vůbec kdy překonat lze.

Lidská situace je pro Patočku vždy poznamenána upadáním a smrtelností. Zvláště jeho současnost (70. léta 20. století) se vyznačuje pocity hluboké bezradnosti, bezmoci a smutku. Je to stav úpadku a beznaděje, situace po „konci Evropy“. Právě zde se nachází východisko Patočkových úvah. „...otázka je, zdali v tom, co by bylo možno označit za evropské

¹ Patočka J., *Platón a Evropa*, in: Sebrané spisy, 2, OIKOYMENH 1999.

dědictví, existuje něco takového, co by do nějaké míry i nám mohlo být uvěřitelné, co by i na nás mohlo působit takovým způsobem, abychom mohli zase pojmout naději v určitou perspektivu, ... aniž bychom se oddávali iluzorním snům a aniž bychom jaksi podceňovali tvrdost a vážnost situace, v které jsme.² Ve všeobecném úpadku může být tím aktuálním z evropského dědictví právě filosofie, která objevila v boji proti časovému upadání věčnost, dále objev duše, která je v člověku tím, co je schopno vztahu k tomuto věčnému, a konečně péče o duši, která je realizací tohoto vztahu. Patočka doufá takto získat pro sebe i své posluchače oporu v existenciální nouzi.

Mýtus a zrod filosofie

Lidská duše je pro Patočku v rámci jeho fenomenologického rozvrhu místem zjevování. Svou blízkostí ke zjevování je konstituována a intenzita jejího bytí je přímo úměrná jejímu podílu na tomto dění. Ve světě mýtu je vztah člověka ke zjevování pojímán jako vpád do oblasti původně vyhrazené bohům, a tedy jako prokletí. V tomto smyslu Patočka interpretuje mýty o stromu poznání, o Gilgamešovi a Oidipovi: „tyto všechny mýty mají týž smysl: člověk je ... bytost pravdy a ta *pravda je pro něho prokletí*“.³ V oblasti zjevování je člověk původně cizincem. Naproti tomu filosofie pojala blízkost ke zjevování jako lidskou velikost a vyvodila z toho rozvrh života, který se řídí nahlédnutím a může se tak stávat božským.

Mýtus se podle Patočky vyznačuje orientací na minulost. Vše se v něm vysvětluje vyprávěním o vzniku či původu. Filosofie se naproti tomu rodí z údivu nad ohromující přítomností jsoucího; je přechodem z dimenze minulosti do přítomnosti. Mytický svět je spánkem duše, filosofie je probuzením. K tomuto probuzení dochází podle Patočkova přesvědčení výhradně v Evropě.⁴

Péče o duši v Patočkově smyslu je tedy možná jen jako filosofie. Její první uskutečnění lze vidět v Démokritově snaze dostat po otřesu mytických jistot „zase pevnou půdu pod nohy“;⁵ vysvětlit přítomné z přítomného, ba „z toho, co je hluboce, věčně přítomné, vysvětlit i to, co je efemérně přítomné“.⁶

² Patočka J., *Platón a Evropa*, str. 159.

³ Tamtéž, str. 179.

⁴ Tamtéž, str. 227.

⁵ Tamtéž, str. 216.

⁶ Tamtéž, str. 216.

Péče o duši má za cíl učinit duši co nejvíce schopnou právě tohoto poznání a tím na přechodnou dobu života božskou. Protikladem tohoto stylu péče o duši je pojetí Platónovo. U něj se „nepečuje o duši proto, aby se poznávalo, nýbrž poznává se proto, aby se duše *stala tím*, čím být *může* a čím ještě tak zcela není“.⁷ Poznáváním se nehotová duše utváří. Ztělesněním péče o duši v tomto smyslu je Platónovi jeho učitel Sókratés.

Sókratovo vystoupení a jeho osud

Sókratés vystupuje v době, kdy v Athénách dochází k otřesu hodnot. Tradiční společenské zřízení je v rozkladu a nelze je restaurovat. Filosofie jako probuzení z minulosti do přítomnosti znamenala konec legitimacy tradiční morálky, ale ve své zvulgarizované podobě vedla k relativismu. Sókratés vystupuje jako „typ starého Athéňana, který žije v nové době, který ještě zažil obec, v níž se žilo na pevně půdě tradice... kde všichni svobodní páni zachovávali božsky posvěcená práva: nekřivdit druhým, nezasahovat do jejich kruhů, nechat je dělat to, co je jejich věcí, nezotročovat je, nepřisvojovat si, co jim nepatří (*sic!*), ani se o to nesnažit“.⁸ Tato práva ztratila své božské posvěcení, ale Sókratés se je snaží hájit, a to „prostředky přítomného“.⁹ Dělá to tak, že se svých spoluobčanů dotazuje a přivádí je tak k poznání, že ačkoli se domnívají vědět, co je dobré, ve skutečnosti bloudí. Vyzývá je k životu ne z pouhého mínění, ale z nahlédnutí. Tato výzva k reflexi je péčí o duši. „Tou se teprve duše stává tím, čím může být, tzn. jednotnou, neodporující si, vylučující, vymítající možnosti roztržštění v rozporech a tím trvajícím nakonec u něčeho, co trvá, co je pevné.“¹⁰ Starost o duši je vnitřním formováním duše samé. Duše, věnující se přesnému myšlení a prodlévající tak u toho, co je stálé, se stává pevnou, nabývá určitou podobu. Tato péče o duši je úsilím „vtělit to, co je věčné, do času“¹¹ a zároveň „pevně stát ve vichřici času, pevně stát ve všech nebezpečích, která to s sebou nese, pevně stát, když péče o duši člověka ohrožuje“.¹² Samotná Sókratova existence je pro obec, ovládanou latentním tyranským smýšlením, provokací. Vyvraceje falešná mínění, dělá sice obci tu nejlepší službu, ale jeví se jako ten nejprotivnější. To musí skončit jeho zničením. Sókratés je ale jako vyslanec Apollónův poslem

⁷ Tamtéž, str. 220.

⁸ Tamtéž, str. 222.

⁹ Tamtéž, str. 223.

¹⁰ Tamtéž, str. 224.

¹¹ Tamtéž, str. 225.

¹² Tamtéž, str. 225.

božím. Jeho odsouzením na sebe soudcové svolávají boží hněv. „Svět je ve zlém,“¹³ konstatuje Patočka.

Sókratés po sobě zanechal dědictví. Tím je rozvrh obce, ve které může filosof žít. Dilem nástupců má být takovou obec vytvořit. Toto dědictví, dědictví péče o duši, se předává až do současnosti příznačně skrze dějinné katastrofy. Podle Patočky je nejen tím, z čeho se Evropa zrodila, ale i tím jediným, na čem stojí. Patočka vyzývá k opakování této péče o duši. Vidí v tom možnost nalézt ve všeobecném sesuvu půdy pod nohama něco pevného.

Péče o duši

Sókratovská péče o duši se provádí dotazujícím se myšlením, formou rozhovoru. Obvykle se jedná o rozhovor mezi dvěma a více lidmi, může se ale odehrávat i uvnitř duše samé. Zdá se, že pro Patočku je na tomto rozhovoru nejdůležitější pohyb problematizace. Nejde ani tak o to, dojít k nějakému závěru, ale spíše o stále pokračující dotazování a zpochybňování už dosažených výsledků. Ideál koherentního diskurzu sice nemusí a snad ani nemůže být fakticky plně realizován, ale je ve zkoumání stále přítomen.

Starost o duši se u Platóna dělí ve tři velké proudy, totiž v rozvrh ontokosmologický, rozvrh starosti o duši v obci a konečně starost o duši po stránce jejího vnitřního života. Ve všech třech je duše středem, který prostředkuje mezi extrémními oblastmi jsoucího, mezi bytím principiálním a bytím věcí kolem nás.

Funkcí ontokosmologického rozvrhu je založit svět na nahlédnutí, tedy nikoli na mýtu. Je důležité, že tato nauka zůstala u Platóna nezapsaná. Nestala se systematikou, určenou k víře, ale výzvou k dalšímu filosofickému zkoumání, v němž je příznačně důležitější ona přeskakující jiskra než konkrétní obsah. Z hlediska péče o duši je pro Patočku z Platónova rozvrhu nejpodstatnější to, že je duše prostřednicí mezi světem idejí a světem smyslovým.

Rozvrh péče o duši v obci má dva aspekty. Na jedné straně je obec zvětšeným modelem, na němž Sókratés ukazuje, co je spravedlnost v duši. I zde je problémem především oblast prostředkující, stav strážců a jeho výchova. Strážci mají být nejen filosoficky vzděláni, ale také ustavičně konfrontováni s vlastní smrtelností. Mají umět odhlížet od sebe samých a žít jen pro obec. Oni jsou těmi, kdo udržují v obci náležitý poměr mezi jejími složkami a tím zajišťují spravedlnost. Ukazuje se, co je spravedlnost v duši: udržovat špatnou nekonečnost potřeb v mezích. Na druhé

¹³ Tamtéž, str. 226.

straně je péče o duši v obci to, co dělá Sókratés: zkoumání toho, co je dobré, formou dialogu. Tím se duše vnitřně mění, stává se určitou, neupadá, ač k tomu má stále sklon, do bezhraničné oblasti potřeb, stupňuje své bytí. Z toho, že je i v Sókratově obci možná tato péče o duši, vyplývá „možnost vytvořit stát, obec, které je potřeba k tomu, aby takový člověk, jako Sókratés, nemusel umírat“.¹⁴ Zároveň existuje nejen korespondence mezi ideální obcí a spravedlností duše, ale i mezi obcemi defektními a nespravedlností duši jejich občanů.

Třetí ohled péče o duši se týká vztahu člověka k sobě samému. Duše je počátkem veškerého pohybu. Její nejvladnější pohyb je pak péče o sebe samu. Tu ale člověk původně a většinou zanedbává. Dále je duše strukturou, jejíž jednotlivé komponenty jsou v napětí. Bytí duše se intenzifikuje náležitým uspořádáním této struktury. Duše, pohybující se mezi principy a principiaty a kultivovaná péčí o sebe *jest* víc než taková, která se oddává žádostivostem a tím neurčitosti, která umenšuje bytí. „Péče o duši, svou snahou o jednotu, bytí koncentruje, stupňuje je v pevný tvar.“¹⁵ Péčí o sebe objevuje duše oblast samotného bytí, které není žádnou věcí, oblast počátků. Tak bojujíc proti času, objevuje i věčnost a otázku, zda je i ona čímsi věčným. Platón tuto otázku rozvádí v dialogu *Faidón*, jeho argumentace ve prospěch nesmrtnosti duše je však podle Patočky „krátkodechá“ a nepřesvědčivá, je to jen „fantastická spekulace“.¹⁶ Così podstatného naopak říkají o nesmrtnosti duše platónské mýty. Zde je tématem svoboda, volba, a to v životě posmrtném, ale především prenatalním, kde se odehrává základní akt svobody. Svoboda na tomto světě spočívá v tom, že žijeme v situaci stále nerozhodnuté, že nemáme definitivně jasno, jsme-li v dobrém či zlém. To je umožněno neredukovatelností lidské bytosti na pouhé jsoucno, tedy tím, že je člověk místem zjevování a místem bytí. Patočka se ptá, zda neobsahuje v této situaci smrt jakožto přechod od jsoucna k bytí něco pozitivního, a zakončuje¹⁷ poněkud enigmaticky Herakleitovým výrokem: „Lidi po smrti čeká, co neočekávají ani nedoufají“ a jeho krátkým rozvedením v tom smyslu, že očekávat a doufat lze jen v čase a v tomto světě, ale po smrti, ne už v tomto světě, čeká člověka pouhé bytí. Nejasné bohužel zůstává, co by toto „pouhé bytí“ mělo vlastně být.

¹⁴ Tamtéž, str. 256.

¹⁵ Tamtéž, str. 259.

¹⁶ Tamtéž, str. 269 n.

¹⁷ Tamtéž, str. 271. Z důvodu rozsahu této práce pomijím následující výklad o Aristotelovi, což umožňuje i zřetelný předěl v textu Patočkově.

Problémy Patočkova pojetí

V Patočkově textu je zřetelné napětí mezi jeho nárokem na jasnost a zřetelnost a vágním vymezením centrálního pojmu péče o duši. Nelze se ubránit dojmu, že tato péče je sice čímsi velmi důležitým, na čem stojí celá Evropa jako na jednom jediném, byť snad i poněkud vratkém, sloupu; něčím, v čem spočívá sám lidský život, nakolik chce být a je skutečně lidským, a na čem konečně závisí i osud samého zjevování bytí. Přesto není zcela zřetelné, co přesně se pod pojmem péče o duši myslí. I na tuto problematiku by se dala vztáhnout na Patočkovu adresu napsaná slova Petra Rezka: „Vracet se stále znovu k tématu a z různých stran o něm meditovat není právě rozvíjení tématu.“¹⁸

Napětí můžeme vidět i v tom, že se duše sice má formovat stykem s tím, co je pevné, a docilovat koherentního diskurzu pokud možno o všem, ale přitom u Patočky sotva můžeme nalézt něco věčného, u čeho by se duše mohla vytvarovat. Tento rozpor se zdá být řešen tak, že je jednota diskurzu nesena zkoumajícím postojem. Duše je potom pevná ve věděni svého nevěděni. Lze se ale ptát, čím se pak toto pojetí vlastně odlišuje od skepse a jak lze udržet zkoumající postoj ve zkoumání, které nemůže dojít k žádnému závěru, ačkoli o to má usilovat, nechce-li se stát samoučelným.

Jedna z otázek, na které chce Patočka odpovědět, zní: „... proč je potřeba se o duši starat a jaký to má význam.“¹⁹ Bohužel na ni ale uspokojivou odpověď nedostáváme. Duše sice starostí o sebe může intenzifikovat své bytí, nevíme ale, proč by to měla dělat, proč by se raději neměla spokojeně „rozplíznout“ v bezbřehém oceánu slasti.

Patočka ve svých přednáškách opakovaně tvrdí, že je řecký ideál nahlédnutí tím jediným sloupem, na kterém stojí Evropa. Toto tvrzení ale dostatečně nedokládá. Argumentem ve prospěch této teze je, že se křesťanská dogmata odůvodňovala, že tedy to židovské v křesťanství muselo projít řeckou reflexí. To je samozřejmě pravda, ale není tomu také naopak? Nebyla filosofie k řadě svých témat přivedena židovstvím a křesťanstvím? Netřeba chodit pro příklady příliš daleko. Bez židovsko-křesťanského objevu a zhodnocení dějinnosti by sotva byla myslitelná Patočkova filosofie dějin, stejně jako by byla nepředstavitelná jeho fenomenologie tělesnosti bez křesťanského zhodnocení těla. Domnívám se, že ke sloupům, na kte-

¹⁸ Rezek Petr, *Česká filosofie a její doba diamantová*. http://www.vulgo.net/index.php?option=com_content&task=view&id=710&Itemid=27.

¹⁹ Patočka J., *Platón a Evropa*, str. 161.

rych stojí Evropa, je třeba vedle křesťanství a židovství připočíst i vědecko-technickou revoluci, ba snad i islám a předkřesťanská náboženství evropských národů, stále nenápadně leč blahodárně přežívající v pohádkách a pověstech. Dost možná by byla Evropa lépe rozumějící rozmanitosti svého kořenového systému stabilnější než Patočkova duchovní stavba, balancující ve vichřici času na jednom jediném sloupu.

Rozpaky může budít i Patočkovo velmi nízké hodnocení mýtu, který se k filosofii má mít jen jako spánek k probuzení, ale především to, že k takovému probuzení údajně došlo pouze v Evropě. Znamená to snad, že např. buddhistická tradice je mytickým podřimováním? A není tento totalitní nárok evropské racionality hluboce a osudově spojen, stejně jako křesťanský univerzalizmus, s tradicí evropského úsilí o světovládu? A není konečně jistý rozpor mezi Patočkovým nízkým hodnocením mýtu a mytickým způsobem, jakým vypráví příběh o božím poslu Sókratovi, jehož zabitím na sebe svět přivolává hněv nebes?

Konečně se vnučuje otázka, zda Patočkova péče o duši postihuje duši v její celistvosti a komplexnosti. Neměla by k péči o ni nějakým způsobem náležet i kultivace estetického citění, imaginace, etického chování? Nepodceňuje Patočka až příliš úlohu narativity? Neměla by o sebe duše pečovat i tím, že se nechá zúrodňovat příběhy, obrazy a symboly? Nebylo by konečně na místě nesporně oprávněný požadavek přesného myšlení a zkoumajícího dotazování vyvážit přinejmenším stejně oprávněným doporučením alespoň občas umlknout a věnovat se kontemplaci? Bez péče o tyto dimenze života duše je sice snad možné získat jakýsi kousek pevné půdy pod nohama, ale sotva obyvatelnou vnitřní krajinu.

Patočkovo pojetí péče o duši není prosto obtíží, ba může snad místy budít i jisté rozpaky. Je ale cenné, že tuto problematiku vůbec otevřel, že se jí zabýval, a že i svými jednostrannostmi otevíral perspektivy pro další zkoumání. Stejně jako v Sókratově době je i dnes obec odrazem duši svých občanů. A dost možná ještě víc než v Sókratově nebo Patočkově době se může dnes péče o duši jevit jako jediná schůdná cesta z krize. Novinkou současnosti je, že duše občanů globální vesnice, propadlé špatné nekonečnosti konzumní bulimie, se mohou stát, nezačnou-li o sebe náležitě nebo aspoň nějak pečovat, příčinou zániku života na naší planetě. Dost možná by právě to mohlo být podnětem k novému promýšlení péče o duši a zároveň dostatečně pádným důvodem pro její konání.

Patočkovská konference

Aleš Pištora

Letošní dvojnásobné jubileum narození a smrti Jana Patočky (1907–1977) se stalo podnětem k uspořádání mezinárodní konference připomínající odkaz tohoto českého filosofa a jednoho z prvních tří mluvčích Charty 77. Konferenci organizovalo Centrum teoretických studií a Archiv Jana Patočky ve spolupráci s Centrem fenomenologických bádání, Filosofickou fakultou UK a Filosofickým ústavem Akademie věd ČR. Probíhala ve dnech 22.–28. dubna 2007 v pražském Karolinu (a částečně i na dalších místech naší metropole), paralelně se sedmatřicátým výročním zasedáním Husserlovského kruhu, což nepochybně zvýšilo její prestiž i mezinárodní přitažlivost.

Konferenci zahájil za účasti mnoha domácích i zahraničních čestných hostů rektor UK Václav Hampl spolu s tajemníkem Husserlova kruhu Burtem Hopkinsem a vedoucím Archivu Jana Patočky a organizátorem konference Ivanem Chvatíkem. Zahájení proběhlo ve Vlasteneckém sále Karolína, kde poté s osobní poznámkou vystoupil Václav Havel. Bývalý prezident, spolu s Janem Patočkou jeden z prvních mluvčích Charty 77, vyjádřil svůj podiv nad tím, kolik disidentů a obhájců lidských práv v zemích, kde vládou totalitní režimy, je osloveno odkazem Charty a především její morální dimenzí, kterou formovalo právě myšlení profesora Patočky. Sama konference byla však daleko více zřejmým svědectvím toho, že to nejsou pouze lidé v opozici vůči diktátorským režimům, kteří se cítí být osloveni dílem tohoto filosofa, ale že jeho myšlení podněcuje také učence a badatele z celého světa vnímající jeho filosofii zcela samozřejmě jako nedílnou součást filosofické tradice. Téměř třicet badatelů z více než deseti zemí ukázalo, jak plodně a kolika rozličnými směry lze Patočkovu myšlení rozvíjet. Z bohatství témat, která se na konferenci objevila, vybírám tři okruhy, jež pokládám za nejpodnětnější: Patočkovu pojetí Evropy, jeho projekt asubjektivní fenomenologie a jeho pojetí náboženství.

Problematicke Evropy, její současnosti i jejím duchovním základům bylo věnováno hned několik domácích i zahraničních příspěvků. Martin Palouš (bývalý velvyslanec ČR v USA) se ve svém referátu ptá, jaké místo zaujímají krátké Patočkovy texty spojené s jeho veřejným vystoupením v rámci Charty 77 v celku jeho díla, tj. zda nám promyšlení vztahu Patočkových teoretických úvah a jeho politického vystoupení může nějak odemknout

jeho filosofii samu. Palouš ve svém příspěvku poukazuje na spjatost filosofické otázky, s níž Patočka zasahuje do debat kolem Charty, a praktického života. Říká, že odpovědi na skutečnou filosofickou otázku po dobru není pozitivní doktrína, ale proměna životní orientace, tedy Patočkovými slovy: péče o duši. Patočkova filosofie péče o duši se tak Paloušovi ukazuje jako součást skutečného politického rozhovoru, který se odehrával právě na půdě Charty.

Marc Crépon (CNRS/Husserlův archiv, Paříž) ve svém příspěvku ukazuje, že Patočkův postoj v době Charty 77 byl zcela logickým důsledkem jeho úvah o Evropě a jejím dědictví. Patočkovo odhalení péče o duši jako centrálního tématu, kolem něhož krystalizoval projekt Evropy, předkládá dva organicky spojené způsoby směřování k nepomíjějícímu. Patočka je označuje dvěma jmény: Zatímco Démokritos symbolizuje vztah k věčnému, který má podobu poznávání základu společného všem věcem, jméno Platónovo zastupuje směřování k nepomíjějícímu v podobě formování duše proměnou jí samé podle nahlédnutí. Spojení této dvojí orientace k nepomíjivému a její vnitřní rozpory jsou osudem Evropy. Patočka jasně vidí, že doba „poevropská“ se vyznačuje nadvládou univerzálního vědeckého rozumu. Proto vyzývá k rozpomenutí se na druhou stránku našeho dědictví a do centra evropského myšlení umísťuje figuru Sókrata, symbolizující radikální tázání, vůči kterému vytrvá jen to, co lze obhájit. Crépon tak dochází k závěru, že Charta 77, prodchnutá Patočkovými myšlenkami, neztratila nic ze své aktuálnosti, neboť běžnou morálku je neustále třeba prověřovat morálkou vycházející z nepodmíněného.

Velmi zajímavý je pohled Lau Kwok-yinga (Čínská univerzita v Hongkongu), který se táže, zda je ono evropské dědictví, o němž Patočka mluví, vyhrazeno jen Evropě. Na Husserlovo přesvědčení, že záchranou smyslu světa je pouze rozpomenutí se na ideu Evropy, která jediná byla s to plně rozvinout univerzální racionalitu společnou každé civilizaci, Patočka podle Laua namítá, že řešením krize smyslu není znovuzrození Evropy z ducha radikální teorie. Centrum evropské civilizace Patočka nechápe jako úsilí o čisté nahlédnutí, ale jako péči o duši. Západní svět vědecko-technické univerzální racionality podle Laua uskutečňuje totiž pouze jednu z možností, které nabízí půda společná každému přirozenému světu. Z těchto úvah pro Laua vyplývá dvojí: možnost dialogu západní filosofie s myšlením starověké Číny a skutečnost, že Patočkův koncept Evropy není europocentrický, nýbrž že je uskutečnitelný i v ostatních civilizacích.

Druhým ze základních témat konference je po mém soudu debata kroužící kolem problému **asubjektivní fenomenologie**, v níž jde Patočkovi

o „zjevování jako takové“, a s tím související úvaha o situaci, ve které je takové zjevování přístupné. Předpokladem zjevování je epoché, jejímž pojetím se však Patočka liší nejen od Husserla, ale i od Heideggera. Hans Rainer Sepp (Praha) ukazuje, že Patočkova kritika navazuje na mladého Heideggera, jenž upozorňuje na Husserlovo opomenutí bytí subjektu. Patočkovu pojetí se však od Heideggera liší tím, že svobodu existence nechápe jako „rozvrh možností“, nýbrž jako „odpovědnost za jednání“, tj. jako odpověď na možnosti přicházející k nám ze světa. Pouze v takto pojeté epoché lze zakoušet toto v praktické rovině se odehrávající „odpovědné“ zacházení s možnostmi. Epoché podle Seppa není sestupem k transcendentálnímu subjektu ani popřením korelace subjektu a světa. Sepp ukazuje, že „asubjektivní“ fenomenologie není fenomenologie bez subjektu. Je fenomenologií zřikající se toho, že by subjekt, který se sám, stejně tak jako jeho možnosti, vyjevuje vždy na nějakém horizontu, mohl někdy být korelátem světa v jeho celku. K takovému pojetí vede Patočkova epoché, která má podobu „průlomu“ do totality horizontu. Toto překračování, prolamování horizontu je výkonem prakticky jednajících existence, který Sepp definuje jako skok do radikální svobody, neboť jej není možno odvodit či objasnit na žádném „dalším“ horizontu. Poslední Seppovou otázkou narážející na samé hranice Patočkova myšlení je, odkud se bere tento skok, jenž je zcela svobodný. Odpovědí má být, že jde o cosi „cizího“, co musí mít něco společného s „tělem“ jako indexem toho, s čím se setkáváme a co není fenomenálně dáno.

Renaud Barbaras (Pařížská univerzita I, Panthéon-Sorbonne) interpretuje Patočkovu fenomenologii jako fundamentální henologii. Diferenci mezi jevením se a zjeveným se Barbaras pokouší uchopit jako diferenci mezi Jedním, které je třeba chápat jako „čistý akt“, jež je podmínkou jevení, a tím, co je tímto Jedním sjednocováno, tedy jsoucím, které je jsoucím skrze toto Jedno. Barbaras vychází z toho, že otázku bytí lze položit pouze z problému jevení. V tomto postupu od jevení k bytí se bytí ukazuje nikoli jako abstrakce, ale jako podmínka jevení, kterou Barbaras ztotožňuje s Jedním tak, jak s ním počítá novoplatónská henologie. Smysl přirozeného postoje vidí Patočka, podle Barbarase, v podřízení zjevování zjevenému a metafyziku chápe jako pouhé prohloubení tohoto postoje. Proto je epoché v Patočkově pojetí kritikou metafyziky, tedy kritikou předpokladu, že zjevování lze vyložit odkazem k vyššímu zjevenému. Samotné zjevování a jeho podmínky lze daleko spíše vyložit odkazem k matematickému modelu pro teorii idejí. Na vrcholu matematické stupnice se nachází bod a číslo, na vrcholu hierarchie bytí se nachází Jedno. Jedno je první podmínka jsoucná. Učení o idejích potom není teorií jsoucího, ale

teorií zjevování jsoucího, jehož podmínkou jsou ideje pochopené jako znaky jednoty. Pravda idejí je chórismos jako distance od bezprostředního, idejemi sjednocovaného jsoucího. Pravý smysl epoché je tedy chórismos, tj. henologická diference.

Ačkoli se žádné z Patočkových děl netýká výslovně náboženství, Ludger Hagedorn (Filosofický ústav AV ČR) je přesvědčen, že **náboženské a především křesťanské motivy** měly pro Patočkovo myšlení určující význam. Při hledání odpovědi na otázku, jak Patočka chápe náboženství, vychází Hagedorn, opíraje se o Derridovy reflexe, z definice, kterou nalézá v Patočkových *Kacířských esejích*. Ta říká, že náboženství se objevuje tam, kde je posvátné, tajemné a démonické nikoli popřeno, ale v přechodu k odpovědnosti obemknuto a ovládnuto. Tento přechod k odpovědnosti má i dějinnou podobu proměny mýtu v náboženství odehrávající se v době, kdy se v athénské polis rodí i dějiny a filosofie. Tím, kdo mytický kult proměňuje v náboženství morálně vedeného života, je pro Patočku Platón. Hagedorn ukazuje, že křesťanství jako náboženství reflexivní víry, jež hledá porozumění, není nijak v rozporu s platónským náboženstvím, jehož hlavní postavou je Sókratés. Jsou však křesťanství a „platónské náboženství“ pro Patočku pouze jména pro způsob morálně vedeného života opírajícího se o nahlédnutí a proníkaného péčí o duši, ptá se Hagedorn. Náboženství se trvale nalézá napůl cesty mezi „temnotou“ mýtu a „světlem“ osvícenství, což znamená, jak Hagedorn spolu s Derridou ukazuje, mezi důvěrou, která bývá slepá, a posvátným, které patří ke světlu. Víra sice musí být ověřována ideou, ale idea, která nikdy není neotřesitelná, je vždy odkázána na důvěru. Tím je však otfesen i filosofický ideál čistého nahlédnutí, podle něhož se má řídit zodpovědný lidský život a celá péče o duši. To, že zodpovědnost je odkázána i na víru či důvěru, je, podle Hagedorna, náboženský prvek objevující se v Patočkově „kacířské“ filosofii. Celá Patočkova koncepce dějin jako „dějin zodpovědnosti“ směřuje k nenahraditelnosti tohoto „křesťanského mystéria“, jehož ztráta znamená i ztrátu dějin samých. V závěru svého příspěvku Hagedorn představuje toto Patočkovo „kacířské“ demytologizované křesťanství, které stručně řečeno spočívá v důrazu na ideu Boží kenosis jako vzoru lidské otevřenosti vlastnímu vydání se, oběti, skrze niž člověk teprve získává sám sebe.

Výběr přednášek je nepochybně určen mým vlastním zájmem a pochopením. Příspěvky celé konference se však připravují k vydání nejen v nakladatelství Springer, ale také v českém překladu, a čtenář proto bude mít brzy příležitost celou šíři tohoto tematického spektra přehlédnout sám.